

ZROZENÍ POLITIKA – KARLA KRAMÁŘE LÉTA UČEDNICKÁ. K PROBLÉMU PROFESIONALIZACE POLITIKY V HABSBUŘSKÉ MONARCHII*

LUBOŠ VELEK, Univerzita Karlova, Praha

*Kdykoliv od Tebe dopis obdržím, probudí se ve mne závist' a vztek,
že jsem nenásledoval po svých studiích Tebe.
Ty máš nejkrásnější život ze všech lidí ... co znám.*

Politik-profesionál v dobách c. k. monarchie

Jedním z neodmyslitelných projevů společenské modernizace habsburské monarchie v „dlouhém 19. století“ je i *profesionalizace*, která se vedle starých a nových výrobních odvětví začala prosazovat i v celé škále odvětví nevýrobních. Požadavek profesionalizace se v nevýrobní sféře asi nejdříve a nejmarkantněji projevil v byrokracii modernizovaných států. Rostoucí nároky na státní správu kladly důraz nejen na počet, ale i na výkonnost úředníků a v neposlední řadě i na kvalitu jejich práce. Zárukou kvality byrokratů a jejich rozhodování se vedle praxe mělo stát i odpovídající vzdělání získané předepsaným způsobem ve vybraných vzdělávacích institucích a zakončené odpovídající zkouškou. Jeden z kánonů společnosti 19. století, že *vědění je moc*, zde tak nalezl ryze praktické a současně exkluzivní uplatnění. Z hlediska vzdělávacího procesu úředníků na půdě standardizovaných institucí se všemi zkouškami, státem předepsanými osnovami, učebnicemi, inspektory atd. byla neodmyslitelná i profesionalita jejich učitelů, která z úrovní univerzity a vyšších typů škol postupně pronikala i na jejich nižší stupně. Požadavek vzdělaného (či alespoň vyškoleného) byrokrata v průběhu 19. století rychle opustil státní správu a státem atestované soukromé profese (advokáti, notáři, lékaři, stavební inženýři apod.) a pronikl i do soukromých podniků. Profesionalizace v podobě absolvování uměleckých akademií apod. začala pronikat i do tak neformálních oblastí, jakou např. bylo a je umění. Dosažené vzdělání formálně i skutečně otvíralo cestu ke kariéře, stávalo se nezbytným předpokladem k sociálnímu vzestupu a odpovídajícím

hmotnému zabezpečení.¹ V liberální občanské společnosti tak vzdělání a majetek (*die Männer von Bildung und Besitz*) nahradily někdejší privilegium krve a otvíraly cestu ke společenském vzestupu a přiznání politických práv.

Proces profesionalizace formulováním požadavku normovaného vzdělání a absolvované praxe vedl ke vzniku nových specializovaných zaměstnání. Z nejrůznějších důvodů po celé 19. století přetrvávající nesnadný přístup ke vzdělání ovšem výrazně reguloval počet kvalifikovaných jedinců a omezoval přirozeným způsobem jejich vzájemnou konkurenci na pracovním trhu.²

Jednou z oblastí, které se profesionalizace dlouho vyhýbala – a vlastně se jí do jisté míry vyhýbá i dnes – byla sféra politiky, a to zejména politiky občanské. Profesionalizace politiky totiž dlouho narážela na problém, že absolutistický systém nevytvářel žádný prostor pro vznik politiků jako takových, a tak o politikách a jejich případné profesionalizaci můžeme hovořit až po obnovení ústavnosti a parlamentarismu v roce 1861. I poté se potýkáme s problémem, jak definovat *profesionálního politika*. Tuto otázku lze studovat ze dvou rovin. První z nich se týká profesionálního statusu (profesionality) a jeho přiznávání politikům. Jde tedy o charakter profesionální politické průpravy a o nastavení případných kritérií pro přiznání statusu politika, které by byly podmíněny požadavkem jejich reálné oprávněnosti, resp. existence určitého veřejného konsensu v této otázce. Druhá rovina se týká problému, zda lze vůbec hovořit o *profesi politika* v tom smyslu, že by práce politika v 19. století mohla sloužit jako primární zdroj hmotné obživy.

* Tato studie vznikla v rámci řešení výzkumného záměru MŠMT čís. MSM0021620827 „České země uprostřed Evropy v minulosti a dnes“, jehož nositelkou je Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze.

¹ K problému profesionalizace v českých zemích 19. století: SVOBODNÝ – HAVRÁNEK 1996; srov. též: DINGWALL – LEWIS 1983.

² Relativní nadbytek vzdělaných kádrů se u nás zřejmě poprvé projevil až v 80. letech 19. století, kdy se častěji hovoří o nadbytku inteligence a objevuje se obava ze vzniku inteligentního proletariátu. Relativnost tohoto nadbytku lze ovšem doložit dvěma způsoby. V první řadě šlo o strukturální problém vzdělávacího systému a přetrvávajících společenských hodnot, které setrvačně preferovaly klasické humanitní vzdělání. Výsledkem tak byl nadbytek humanitně vzdělané inteligence a současně nedostatek absolventů technických oborů. Na druhé straně však máme i v případě zdánlivého nadbytku absolventů humanitních oborů co do činění především jen s obavami ze sociální nivelizace a následné společenské radikalizace zejména úřednického stavu. Srov. VELEK 2003.

Obr. 4. Karel Kramář v dětském věku

Abychom se mohli pokusit najít odpověď na obě uvedené otázky, je nejprve zapotřebí shodnout se na tom, koho budeme v 19. století vůbec za politika považovat. Politikem, tedy osobou zabývající se politikou, totiž může být poměrně široké spektrum osob: poslanci a státníky počínaje, členy a funkcionáři politických spolků či politickými žurnalisty pokračuje a konče předvolebními agitátory z řad studentů apod. (tzv. korteši), které si najímaly politické strany. Domnívám se, že z tohoto širokého spektra lze za potenciální profesionální politiky považovat především poslance. Poslanci v parlamentních státech s většinovým volebním systémem totiž splňují jednak legitimizační kritérium volby provedené na základě jejich určitých osobních schopností a předpokladů, jednak u nich můžeme předpokládat hmotné zabezpečení plynoucí z výkonu jejich mandátu (poslanecké diety, různé politické sinekury apod.). Poslanci navíc představují jednoznačně definovatelnou, počtem relativně velkou a dostatkem relevantních pramenů dobře postizitelnou skupinu osob.

Stát kritéria volitelnosti poslanců, tedy profesionální statut politika, nijak zvláště nevymezoval. Tato kritéria v po-

době podmínek pro přiznání pasivního volebního práva se kryla s podmínkami pro přiznání aktivního volebního práva. Jedinou odlišností zde byl požadavek vyššího věkového censu (občan starší třiceti let). Právo volit a být volen se tak odvozovalo pouze od předepsané výše majetku, případně od dosažení vyššího vzdělání, které mohlo nahradit ekonomickou *nezpůsobilost* voliče, resp. poslance. Z pohledu sice konstitučního, ale zároveň autoritativního byrokratického státu se absence preciznějších kvalifikačních kritérií pro zákonodárce může jevit jako poněkud *paradoxní*, a to tím spíše, že poslanci byli vnímáni jako součást státního ústrojí, která zásadním způsobem ovlivňuje legislativu. Stát tak otázku poslanecké kvalifikace ponechával na voličstvu, které ve věci poslanecké kvalifikace začalo přirozenou cestou vytvářet určitý názorový standard.

Díky analýze J. Kořalky víme, jaké vzdělání, resp. sociální statut u svých poslanců alespoň orientačně preferovalo honorační (tj. majetné a vzdělané) a politicky převážně liberálně založené české voličstvo v letech 1861 až 1908. Z počátku mezi poslanci jednoznačně dominovaly osoby s právnickým vzděláním, resp. ekonomové (národní hospodářství se až do roku 1919 přednášelo na právníké fakultě).³ Preference vysokoškoláků obecně odpovídala vysoké prestiži dosaženého vzdělání v očích společnosti. Upřednostňování právníků pak mimo jiné reflektovalo pojetí právníkého studia jako státovědecké, juristické a ekonomické průpravy, která má nejbližší ke správě státu, porozumění jeho vývoji a procesu rozhodování, stejně jako k tvorbě zákonů. Politika tehdy ještě byla dobově oblíbeným sloganem chápana coby *věda a umění*.

Voličskou preferenci právníkého, resp. vysokoškolského vzdělání jako vhodné kvalifikace poslanců však od přelomu 80. a 90. let 19. století začalo nabourávat stavovské vnímání politiky. Hospodářské potíže venkova společně s politickou radikalizací a rostoucím sebevědomím selské společnosti jsou zřejmě zdrojem zvyšující se nedůvěry zemědělců k *doktorům z měst*, kteří venkovským problémům nerozumí, neumějí je a možná ani nechtějí řešit: „*Doktoři by opět slibovali, o hlasy žebrali a by zase rolníky obelhali a jen na sebe mysleli ... častěji poslanec nerolník si myslí však, ti rolníci se to nedoví, oni nic nechtou, a když!, však jim povím něco pěkného, třeba i smyšlenku a oni mně uvěří, a kdyby i ne – pak mám již mandát, co se mně stane?*“⁴ Kvalita poslanců začala v důsledku stavovských kandidatur upadat a tento proces prohloubila a dokončila postupná demokratizace volebních řádů do říšské rady.

Pokles úrovně poslaneckého sboru byl reflektován jak voličstvem, tak politickými stranami a jejich vůdci. Česká politika se s tímto faktem potýkala přinejmenším od svého návratu z pasivity roku 1879. Četné stesky se týkaly především setrvalého nedostatku poslanců s odborným vzděláním, nejčastěji ekonomickým, technickým, obchodním, příp. právnickým. Česká společnost podobných odborníků sice měla relativní dostatek, ale jen málokterý z nich byl ochoten opustit svoje zaměstnání doma v Čechách a trávit každoročně dlouhé měsíce ve Vídni, často navíc i bez rodinného zázemí. Postavení české poslanecké delegace

³ KOŘALKA 1990, tab. 2, s. 217–218.

⁴ SOKA Kroměříž, Skopalík, k. 7, volební prohlášení J. Strnadela z roku 1891.

bylo v tomto ohledu s německými stranami nesrovnatelné, neboť Vídeň německým stranám poskytovala dostatečný rezervoár vhodných kandidátů na poslancecké mandáty, kteří se mohli věnovat jak politice, tak nadále i své původní profesi: „*Nejednou stěžoval si otec, že v našem klubu, ba v celé pravici, jest nedostatek lidí, kteří by rozuměli otázkám obchodním, bankovním, celním, národohospodářským ... Klub pravého středu nemá nikoho, jsou tam buď sedláci, buď šlechtici, buď kněží, v polském klubu též většinou šlechtici, několik dobrých právníků. U nás máme prý hlavně samé profesory: dosti sil pro otázky školské a otázky všeobecně politické, k nimž třeba vzdělání obecného, i právníky ještě máme, ale pro otázky obchodní atd. nedostatek. Levice má výhodu, že má plno židů, kteří ve všech otázkách těch jsou zběhlí. Pravice žádného, vyjímaje nějakého toho rabína v klubu polském v té věci ovšem nezávažného.*“⁵ Stejně psal Rieger i o tři roky později E. Engelovi: „*My pak potřebujeme do delegace sil parlamentárních – především odborníků, kteří by v komisích pracovali, referáty znalecké spisovali a návrhy ve sněmovně znalecky – ne pouze diletantsky – zastávat dovedli. Kterak má národní strana čelit levici, která má nepopíratelně více odborníků a řečníků než my – jelikož je snadno z Vídně bráti může – kdežto my takových lidí – ač máme-li jich – nemůžeme zvoliti, poněvadž nechťejí se vydati na osm měsíců do Vídně a zanedbat obchody a živnosti své ... Z profesorů nechceme kandidáty bráti, abychom neochudili universitu tak pracně vydobytou. Kde teda bráti poslance schopné – znalce financí, bernictví, národního hospodářství, obchodu, otázek dělnických, sociálních, železnic, kanalizace atd. – všecko věci, které nejvíce přicházejí a nejdříve půjdou na přetřes? Kde máme odborníky věci teoreticky i prakticky znalé, kteří by dovedli o tom všem zákony vypracovati, opravit a zastávat?*“⁶

V souvislosti s demokratizací volebního práva a přílivem stavovských, tj. především selských poslanců v 90. letech a počátkem století se tento stav ještě více prohluboval. Kolem roku 1900 se sice již mezi poslanci neseťkáváme s analfabetismem, jako tomu bylo např. v letech 1848–1849, ale současně existovalo velké množství poslanců říšské rady, kteří neuměli vůbec německy, a byli tak *němými* aktéry sněmovního dění. Spolu s poklesem kvalifikace poslanců brala za své i jejich kultivovanost a vůbec kultura politiky. Výmluvně o tom svědčí jak četné obstrukční scény na českém zemském sněmu či říšské radě z let 1893 až 1918, tak vůbec vulgarizace parlamentního jednání. Tento fakt byl v praxi těžce pociťován na nejrůznějších stranách. Naznačený vývoj byl samozřejmě srovnatelný s celou řadou dalších evropských států, ale v mnohonárodnostní říši byl nápadnější a mimořádně naléhavý. Stanovení nějakých kvalifikačních kritérií pro poslance bylo samozřejmě iluzorní nejen ze strany státu, ale i z pohledu samotných politických stran. Pozitivním bylo ale přinejmenším to, že se o tomto problému od přelomu století vedly četné diskuse a zejména

se debatovalo o tom, jaké vzdělání je pro poslance optimální, resp. nejpříhodnější. Jedním z výsledků těchto debat a pokusů o zlepšení situace bylo zakládání *politických škol* jednotlivými stranami. Samozřejmě byly zaměřeny na nižší kádry stranické hierarchie, ale alespoň teoreticky mohlo politické školení povznášet i úroveň poslanců a jejich praktické schopnosti.⁷

Druhou výše uvedenou otázkou je, zda u politiků můžeme hovořit o *profesi politika* v tom smyslu, že by výkon mandátu mohl v 19. století sloužit jako zdroj hmotné obživy. Z výše příjmů poslanceckých diet (10 zl. za den, kdy zasedal parlament) a dosavadních znalostí pramenů osobní povahy jednotlivých politiků (korespondence, deníky apod.) víme, že práce poslance coby profesionálního politika nemohla ani zdaleka pokrýt životní potřeby odpovídající úrovni a významu společenského postavení poslanců. Příjmy poslance za výkon mandátu (diety) zpravidla s bídou stačily jen k obživě poslance samotného, ale nikoliv již jeho rodiny. V případě českých poslanců navíc přicházel v úvahu fakt, že část svých poměrně malých příjmů z diet museli vydat za cestovné, a hlavně museli paralelně vydržovat dvě domácnosti, jednu poslanceckou ve Vídni, druhou v Čechách, kde zpravidla zůstala poslancecká rodina. Výmluvně bídu předlitavského poslanectví shrnul F. L. Rieger: „*Proto stojím na tom, že ten způsob parlamentarismu, jaký byl u nás v Rakousku zaveden, povede konečně celý parlamentarismus ad absurdum – jelikož vyjma jednotlivce, kteří mají prostředky a poměry, jež jim dovolují věnovati se výhradně politice, žádný pořádný člověk nebude moci poslanectví držeti – až na některého pensistu. O ty pak, kteří by chtěli žíti z diet a věnovati se poslanectví co řemeslu a živnosti, není co státi.*“⁸

Případy poslanců, kteří byli odkázáni pouze na příjmy z diet, byly poměrně řídké, a pokud se již objevily, tak působily spíše trapným dojmem a nejednou končily i osobní katastrofou poslance samotného.⁹ Tato skutečnost nutila drtivou většinu poslanců provozovat vedle *politického řemesla* i nadále svoji původní profesi, která v nejednom případě zůstala i po přijetí mandátu hlavním zdrojem jejich obživy. Pro nerušený výkon mandátu se jako nejméně problematické jevíly samozřejmě nejrůznější renty (např. příjmy z akcií apod.), vlastnictví nemovitostí, velkostatků spravovaných hospodářskými řediteli, továren atd. S problémy, byť nikoliv fatálními, šlo často vykonávat poslancecký mandát společně např. s advokátní kanceláří, zejména pokud byl v kanceláři schopný společník či substitut. Bez větších problémů bylo možné s mandátem skloubit i univerzitní profesuru.¹⁰ Poslancecké diety pak byly určitým přílepšením, resp. z větší či menší části sanovaly ztráty z výkonu vlastní živnosti způsobené angažováním se v politice. V některých případech mandát přinášel i kýženou reklamu a popularitu, což ocenili zejména poslanci-advokáti. Na druhé straně však existovala povolání, která šlo s mandátem

⁵ ANM, MČR, deník 1881, zápis 28. 12. 1881.

⁶ LA PNP, E. Engel, k. 6, Rieger Engelovi, 14. 7. 1884.

⁷ Srov. VELEK 2004.

⁸ LA PNP, J. Čelakovský, k. 15, Rieger Čelakovskému, 19. 6. 1881.

⁹ Srov. životní osudy E. Engela: VELEK 2000 (v rozšířené podobě: VELEK 2006).

¹⁰ K tomu srov. např. LUFT 1988.

spojit jen těžce, většinou v neprospěch jak výkonu mandátu, tak vlastní živnosti. Do této široké škály patřila povolání zemědělců, živnostníků, ale i třeba velkoobchodníků. Některá povolání však nebylo možno s poslancováním skloubit prakticky vůbec. Takovým příkladem může být např. medicína, kdy si lze jen těžko představit lékaře, který na několik měsíců v roce opustí své pacienty: „*Chcete-li se na šest let mandátu vytrhnouti zcela ze svého povolání lékařského – jemu zcela odvyknouti a ztratiti všecku důvěru v lékařské zkušenosti své? Chcete se státi výhradně politikem? Žádný opravdivý lékař (ani ve Vídni žijící) nepřijímá mandátu. Dr. Roser žijící jen z diet nedostane ke kurírování ani kočky – a je již pitoiable figura!*“¹¹

Z výše uvedeného výkladu vyplývá, že žít „z politiky“ ve starém Rakousku v případě poslanců dost dobře nešlo a žít pouze „pro politiku“ a nemít současně jiný stálý zdroj obživy, bylo prakticky vyloučeno.¹² Ryzích politických profesionálů, kteří by byli jinde hmotně zajištěni do té míry, aby se mohli věnovat jen politice, a to bez ohledu na oficiální příjmy z ní, pak existovalo pochopitelně jako šafránu – a o prostředí českých poslanců toto zjištění platí dvojnásob. Z matadorů české politiky lze uvést v podstatě jen dva muže, kteří toto dlouhodobě dokázali a (výše uvedenými slovy Riegrůvými) disponovali oněmi *prostředky a poměry*. Prvním byl právě F. L. Rieger, druhým pak jeho o jeden a půl generace mladší krajan K. Kramář.¹³ Jejich angažování se v politice bylo enormní, oba žili pouze „pro politiku“, a ačkoliv disponovali do určité míry značným majetkem a stálými výnosy z něho (Rieger byl velkostatkář, Kramář továrník), nechávali péči a správu tohoto majetku třetím osobám, v obou případech však osobám pocházejícím z kruhu rodiny (Riegrův zeť V. Červinka nebo Kramářův otec Petr a později Kramářovi příbuzní z matčiny strany Vodsedálkové). Možná není náhodou, že právě oba tito čeští profesionální politici, Rieger i Kramář, bývali označováni za „Vůdce národa“. Na příkladě K. Kramáře, který se již, na rozdíl od Riegra, narodil a vyrůstal v prostředí konstitučního státu, pak můžeme víceméně ojedinelým způsobem sledovat jeho cílenou přípravu k životní dráze profesionálního politika.

Mladočech Karel Kramář (1860–1937) vstoupil do rakouské sněmovny na jaře 1891 v nejnižším možném věku 30 let a setrval v ní až do vypuknutí Světové války.¹⁴ Ve své době patřil k nejvzdělanějším, nejschopnějším, nejaktivnějším, ale také na různých vlivech nejméně závislým poslancům předlitavské dolní sněmovny.¹⁵ Kramářovou parketou na půdě parlamentu byly vedle obecných politických problémů především hospodářské a od poloviny 90. let i zahraničněpolitické otázky. Právě zahraničněpolitická problematika, které se, na rozdíl od drtivé většiny svých kolegů, nebál dotýkat, přinášela Kramářovi zejména na půdě rakousko-uherských delegací velkou pozornost politické veřejnosti, rakouské i evropské žurnalistiky a v neposlední řadě i diplomatických kruhů. Kramářovy zahraničněpolitické názory, opřené o hlubokou znalost dobové problematiky mezinárodních vztahů, prezentované Kramářovou bohatou publicistickou činností o těchto otázkách doma i v zahraničí, a o značné renomé živě i hojnými styky s předními rakousko-uherskými i cizími diplomaty, dodávaly jeho osobě a projevům nemalou autoritu.¹⁶ Že Kramářova zahraničněpolitická činnost, byť třeba nezamýšlená a netušená, dokázala občas výrazně otfást mezinárodním postavením habsburské monarchie, ukazuje např. aféra kolem jeho článku ohledně Trojspolku zveřejněného v roce 1898 v Paříži.¹⁷

Výjimečnost Kramářova postavení na půdě sněmovny, a to nejen mezi Čechy samotnými, rychle přinášela vedle uznání a respektu i formální vavříny. Jako jeden z prvních českých politiků se ocitl již v roce 1897, ve věku pouhých 37 let, v čele poslanecké sněmovny, kde zastával funkci 2. a posléze i 1. místopředsedy. Je zajímavé, že této funkce dosáhl bez výraznější podpory svých mladočeských kolegů, a musel tedy být automaticky přijatelným pro široké spektrum politických sil v rámci tzv. pravice.¹⁸ Kramářovo postavení ve vysoké funkci se však neukázalo příliš šťastným a jeho aktivní spoluúčast na nelegálním pacifikování obstruujících německých a sociálnědemokratických poslanců v říjnu a listopadu 1897 jej v očích německé levice nadlouho zdiskreditovala a učinila personou non grata. Kramář se tak pro

¹¹ LAPNP, E. Engel, k. 6, Rieger Engelovi, 28. 4. 1885.

¹² WEBER 1929, s. 30.

¹³ Podrobným analyzováním osobních dat českých poslanců se dodnes nikdo výrazněji nezabýval a komplexní prosopografické zpracování těchto dat je zřejmě v nedohlednu. Nicméně kromě Riegra a Kramáře bychom nepochybně našli i další poslance, kteří by – alespoň teoreticky – splňovali podmínku hmotné nezávislosti na jiném způsobu činnosti, než byla politika. Z politických veteránů např. napadá E. Grégr, u jehož tiskařského závodu lze vážně pochybovat, že by byl dostatečným zdrojem k obživě početné rodiny (jistou dobu byl i sekvestrován). Hlavním zdrojem Grégrových příjmů tak zřejmě byl jeho slušný plat coby dlouholetého člena zemského výboru. Takto honorovaný politický post byl ovšem před rokem 1918 dopřán jen nemnoha politikům.

¹⁴ Je jen těžko pochopitelným faktem, že K. Kramář se dodnes nedočkal své moderní a komplexní biografie. K dílčím pokusům o zachycení jeho životních osudů srov.: WINKLER 2002; KUČERA 1997; SÍS 1930; SÍS 1936; VENCOVSKÝ 1992; WINTERS 1970; WINTERS 1990; WINTERS 2001a; WINTERS 2001b. Srov. též studie in: BĚLOŠEVSKÁ – SLÁDEK 2003. Četné studie ke Kramářově zahraniční politice po roce 1918 srov. LEMBERG 1999; GRUCHALA 1997.

¹⁵ Takto o Kramářovi hovoří shodně jeho odpůrci i obdivovatelé (snad jen s výjimkou T. G. Masaryka). Srov. např. LEDERER 1912, s. 11 („*Silný talent evropské široké erudice, znamenitý, až teatrálně oslnující řečník, člověk zajisté nejlepších snah, čistých rukou...*“), nebo SÍS 1936, s. 39 („*jeho mnohostrannost, úžasná erudice, pochopení psychologických momentů, široký a hluboký základ hospodářský a sociální, vřelý poměr k národní kultuře a vzácné porozumění pro umění*“).

¹⁶ Tyto styky dokládá např. Kramářova hojná a dlouhodobá korespondence s předním rakousko-uherským diplomatem a později i ministrem zahraničí Aloysem Lexou z Aehrenthalu. Srov. WANK 1994.

¹⁷ K tomu bližší: VELEK 2002; PANTENBURG 1996. Ke Kramářovým zahraničněpolitickým aktivitám srov. též: DOUBEK 2004.

¹⁸ Rozpačitost mladočeských kolegů nad Kramářovým povýšením ukazuje svědectví mladočeského poslance S. B. Hellera: „*Namítalo se, že tento mladý, skvělý a nadějný parlamentní talent příliš brzo se opotřebuje v presidiu, jež podle staré parlamentní tradice určeno jest vynikajícím osobnostem starších ročníků, politikům, kteří svou budoucnost jaksi již za sebou mají, aneb již zralí jsou, aby z předsednického stolce přešli do panské sněmovny buď přímo, nebo ještě přes ministerské křeslo.*“ (SÍS 1936, s. 65). Napětí mezi místopředsedou sněmovny Kramářem a jeho vlastním klubem dokládají klubovní protokoly: ANM, NSS, k. 2, protokol 25. 9. 1897. Podobně též vzpomínka poslance F. Udržala (UDRŽAL 1937, s. 180).

většinu německých poslanců stal nepřijatelným v jakékoliv státní funkci, a byl si toho sám dobře vědom. Domnívám se, že toto byla hlavní příčina jeho nápadné zdrženlivosti při úvahách o případném přijetí např. postu ministra v nějaké vládě, byť v letech 1898–1914 se na ministerských křeslech vystřídala většina mladočeských předáků. Kramářova zdrženlivost ohledně vládních postů byla údajně nápadnou i samotnému císaři, který si Kramáře jako člena kabinetu zřejmě dokázal bez problému představit. Nasvědčuje tomu alespoň údajné císařovo dotazování se ministerského předsedy Becka z roku 1906, proč v jeho vládě nesedí Kramář. Beck měl tehdy odpovědět, že „*dr. Kramář je perla. Nechce však dáti se vsadit do obruby žádného ministerstva*“.¹⁹ O tom, že překážky v Kramářově státnické kariéře nepocházely od císaře, ale naopak, že císař ke Kramářovi choval až jakousi náklonnost, svědčí rovněž císařovy kondolence k úmrtí obou Kramářových rodičů, což bylo v případech ostatních občanských politiků něco neobvyklého. Na Kramáře, na rodiče vždy silně fixovaného, císařské soustrastí jistě silně zapůsobily.²⁰ V případě Kramářovy zdrženlivosti k přijímání postů v rámci předlitavského establishmentu však máme vedle politického zkompromitování se v očích Němců v roce 1897 co do činění i s jakýmsi Kramářovým vnitřním étosem *národního vůdcovství*. Kramář, ač rozumově rakušanský politik, byl vždy k institucím rakouského státu chladný a svoji osobu, prestiž a výhody nestavěl na první místo. Tam byl v jeho myšlení asi opravdu a bez jakéhokoliv klíše *národ*. Zaujímal v této otázce podobné stanovisko jako Rieger, který v 80. letech opakovaně odmítal různá vyznamenání či své povýšení do šlechtického stavu s tím, že nejprve musí *dostat něco národ* a pak teprve jeho vůdce. Dokladem tohoto postoje u Kramáře např. je, že se, zřejmě opakovaně a úmyslně, vyhýbal i všem dalším a na Němcích nezávislým vyznamenáním ze strany panovníka. Odmítl tak např. udělení vysoce prestižní hodnosti tajného rady. Bylo smutným paradoxem, že Kramářovi protivníci se jej snažili v očích veřejnosti očernit klepy, že je vůči vládě povolný za přísliby těch a těch hodností či vyznamenání.²¹ Kramář však i přes výše zmíněné zkompromitování své osoby, a tím i limitování svých ambicí, zůstával nepřehlédnutelným hráčem na politické šachovnici říše, což ostatně dokázal např. právě v letech 1905–1907, kdy patřil mezi hlavní aktéry zavedení všeobecného volebního práva. Ministerského portfeje, vlastně křesla samotného ministerského předsedy, se však nakonec přece jen dočkal, ačkoliv až v novém Československu.

Obr. 5. Karel Kramář jako abiturient, 1879

Rodina a majetkové zázemí

Karel Kramář se narodil 27. prosince 1860 a byl jediným z celkem pěti dětí manželů Petra a Marie Kramářových, které se dožilo dospělosti. Otec P. Kramář získal postupně postavení majitele prosperující stavební firmy a posléze i cihelny. Svěho času mohl být považován za ryziho českého self-made-mana, který se z chudických poměrů vlastní pílí a příčinlivostí vypracoval v zámožného a v kraji respektovaného muže.²² A právě otcův majetek byl prvním a nezbytným předpokladem pro budoucí kariéru jediného, a navíc mimořádně nadaného syna Karla. Zisky z otcových firem

¹⁹ „*Dr. Kramář ist eine Perle, er will sich aber nicht fassen lassen.*“ V němčině je tato odpověď zpeřena určitou slovní hříčkou „Fassen lassen“, kdy substantivum Fassen znamená šperkařské zasazování drahokamů, perel apod., kdežto stejnozvучné verbum fassen znamená uchopit, popadnout (PENÍŽEK 1922, s. 76). Kramářově zdrženlivosti se ovšem nepodivoval pouze císař, nechápala to celá Vídeň (VETTEROVÁ-BEČVÁŘOVÁ 1930, s. 73).

²⁰ Mocně např. působí císařův rozkaz místodržitelů, aby Kramářovi osobně jménem panovníka, který se teprve nyní, po více jak měsíci (sic!), dozvěděl o smrti Kramářova otce, kondoloval (NA, PMR/R, k. 6, čj. 102/1907, ministerský předseda Beck místodržitelé Coudenhovovi, 1. 3. 1907, a koncept Beckova kondolenčního telegramu z 31. 1. 1907). Hlaváč ve svých vzpomínkách uvádí, že Coudenhove jménem císaře Kramářovi kondoloval před započetím českého sněmu v přítomnosti mnoha poslanců. Současně ale připojuje zřejmě vlastní smyšlenku, že místodržitele císař tímto úkolem pověřil proto, že nevěděl, jak Kramáře coby nešlechty oslovit, a psát mu „*Milý dre Kramáři*“ císaři nepřípadalo vhodné (ANM, Hlaváč 30, k. 4, s. 62). Obdobně měl císař kondolovat i k úmrtí Kramářovy matky (NAVRÁTIL 1931, s. 3).

²¹ Srov. např. deník Den, 24. 11. 1907. Odmítnutí titulu tajného rady připomíná i KADLEC 1938, s. 22, a TOBOLKA 1936, s. 445. Vladimír Sis doslovně a na základě autentického Kramářova svědectví uvádí, že Kramář „*odmítal řády, tituly a vyznamenání a jedinou radostí byl mu úspěch jeho práce pro národ a velikou rodinu slovanskou*“ (SÍS 1936, s. 39). Kramářův ostantativní odpor k rakouským řádům a jiným poctám dokládá – byť s ironickým podtextem – i Kramářův kritik K. Horký: „*Mohl být ministrem, mohl mít nejvyšší řády, ale zamítl vše, neboť jeho tužby nesou se jiným směrem. Práhneť v úkrytu duše své, aby bez zaklepání mohl vcházeti k císaři.*“ (HORKÝ 1911, s. 7).

²² K otcovu podnikání a angažování se v komunální politice blíže např. KAMENICKÝ 1927, s. 8–10.

mladému Kramářovi zajistily nejen bezproblémový přístup k odpovídajícímu a ve své době nejlepšímu možnému vzdělání, ale umožnily financovat i synovu začínající politickou kariéru. Hospodářsky se K. Kramář od rodičů začal osamostatňovat až v polovině 90. let, poté, co si za otcovy peníze v roce 1894 koupil tkalcovnu v Libštátě a ve spolupráci se svými příbuznými z matčiny strany (Vodseďálkovými) z ní udělal prosperující textilku, kterou hospodářsky řídili právě tito příbuzní. To K. Kramářovi umožnilo věnovat se naplno politice.²³

K vlastním ziskům z libštátské továrny a *kapesnému* v podobě poslaneckých diet se postupně přidalo dědictví po rodičích (otec zemřel 1907, matka 1914), ale zejména majetek manželky Naděždy N. Abrikosovové, roz. Chludovové, která pocházela z bohaté ruské velkoobchodnické a podnikatelské rodiny a držela akcie rodinných textilek na území tehdejší ruské říše.²⁴ Že byl Kramář na české i rakouské poměry velmi bohatý muž, který se nebál velkých investic a podnikal ve velkém i na burze, dokládá i fakt, že v roce 1904 při bankrotu textilky bratrů Taussigových údajně přišel o investici ve výši 100.000 korun, což mu ovšem způsobilo pouze „zlý rozmar“.²⁵ Jeho z velké části zděděný majetek zavdával pochopitelně příčinu k závisti a k podceňování vlastních Kramářových podnikatelských aktivit. Alespoň mladočechům blízký spisovatel A. Klášterský v Kramářovi viděl pána, „jenž vlastním svým přičiněním v celém svém životě nedovedl si a nedovedl by si vydělati ani na dvougrejcarovou housku“.²⁶ A. Klášterský jistě přeháněl, na druhé straně je ovšem pravdou, že Kramář se ve vztahu k vlastní továrně choval spíše rentiérsky, užíval jejích zisků, ale vlastní řízení podniku přenechával příbuzným. To jistě nebylo nic dehonestujícího, už jen proto, uvážíme-li, že veškerý jeho čas pohlcovala politika.

V každém případě však Kramář, na rozdíl od jiných, nežil z *politiky*, nýbrž *pro politiku* a peníze ze svého podnikání investoval *do politiky* své strany, do Národních listů apod., a nikoliv naopak z *politiky* do svého podnikání a pro svůj užitek: „*Nebyl z tak řečené zlaté mládeže. Podrobil se těžké pracovní kázi a – což je dnešku skoro nepochopitelné – podle zásady, kterou dr. Rašín zpečetil krví: ‚Práce pro vlast se neplatí.‘ Žil až do skonu pouze ze svého jmění. Z politiky nevzal haléře. ‚Divný boháč‘, slovy sociálního demokrata, zemřel chud před zraky sta politických zbohatlíků.*“²⁷

Vzdělání jako příprava k politické kariéře

Majetek však nebylo zdaleka to jediné, co otvíralo cestu ke Kramářově úspěšné a oslňující politické kariéře. Druhým důležitým předpokladem, typickým pro občanskou

společnost 19. věku, bylo i solidní vzdělání. Mladý Karel Kramář nejprve navštěvoval školu ve Vysokém, jeden rok pak jako devítiletý strávil v německé škole v Liberci, kde byl *na handlu* a osvojil si němčinu natolik, že už po roce „*psal bezvadná slohová cvičení německá a mluvil dokonale německy*“.²⁸ Poté následoval odchod do Prahy, na malostranské gymnázium s českým vyučovacím jazykem, na gymnázium vydržované pražskou obcí, a tudíž i s výrazně uvolněnější atmosférou, než tomu bylo na přelomu 60. a 70. let 19. století na gymnáziích státních.²⁹ Už v těchto raných letech se ovšem začal až kuriózní měrou projevovat Kramářův interes o politiku a veřejné dění. V gymnáziích tehdejší doby bylo sice poměrně běžným jevem dělení se na staro- a mladočechy, ovšem u Kramáře šlo o mnohem hlubší zájem, který se neomezoval jen na nějaké šarvátky se spolužáky. Už ve Vysokém, tedy ještě před dosažením 10. roku věku, prý K. Kramář pravidelně čítal otcem odebraný spíše staročeský *Posel z Prahy* a ve strýcově hostinci pak mladočeský deník *Národní listy*. Jako politicky nevyprofilovaný student malostranského gymnázia však záhy po příchodu do Prahy přesedlal na staročeský *Pokrok* a stal se „*zuřivým staročechem*“, který ani ve společnosti dospělých nedokázal krotit své politické přesvědčení. To pochopitelně v případě dvanáctiletého chlapce vyvolávalo pozornost okolí.³⁰

Otec Petr Kramář synovu přičylnost k politice sledoval, zdá se, s velkým znepokojením: „*Viděl ve mne sklony k politice, které se bál. Varoval mne před ní, že budu nešťastným, v politice že není žádného vděku atd. ... Já zůstal neoblomným, nepovolil jsem, můj zápal pro politiku byl silnější než velká láska k otci – a nebylo mně ještě 12 let...*“.³¹ Přesto ale, sám pro politiku a veřejné dění zaujat, syna brávil na nejrůznější veřejné akce a události s politickým významem. Již v roce 1868 tak musel sedmiletý Karel svědčit před soudem ohledně účasti svého otce na zakázaném táboru lidu. O pět let později, v roce 1873, se zase mladíček K. Kramář zúčastnil národní manifestace při kladení základního kamene k soše J. Jungmanna v Praze. Vypjatá emotivní atmosféra a Riegrův brilantní projev tehdy vnímavého mladíka hluboce zasáhly. Později si o této události poznamenal: „*A nechci skrývat, že tehdy jsem se rozhodl studovati gymnasium a práva. Tehdy jsem ovšem myslil, že budu advokátem a politikem.*“³²

Vedle otcova vlivu by bylo nepochybně zajímavé sledovat i vliv matčin, neboť právě jí bývá někdy připisován výrok, že syn bude *studovat na Riegra*. Autentických zpráv k jejímu možnému vlivu na formování synova rozhodnutí stát se politikem se nám však nedostává. V každém případě se však Kramářovi rodiče se synovým směřováním vstříc politickému dění zřejmě smířili ještě na gymnáziu. Toto

²³ TOBOLKA 1917, s. 12; srov. též KAMENICKÝ 1927, s. 9.

²⁴ K Naděždinu majetku a jejím finančním možnostem srov. VANDROVCOVÁ 2007a, s. 62–63.

²⁵ VELEK – VELKOVÁ 2004, s. 150.

²⁶ LAPNP, Z. V. Tobolka, k. 20, Klášterský Tobolkovi 12. 5. 1914. V souvislosti s Klášterského takto vyhraněným nazíráním na K. Kramáře je poněkud pikantní, že mu později přispěl do sborníku k 70. narozeninám oslavnou básní (KLÁŠTERSKÝ 1936, s. 13).

²⁷ KADLEC 1938, s. 13. Výrok „divný boháč“ bývá připisován sociálnímu demokratu R. Bechyněmu.

²⁸ HOCH 1938, s. 35–36.

²⁹ HOCH 1938, s. 37, ke Kramářovým studiím blíže NOVÁ 2000.

³⁰ HOCH 1938, s. 38–39.

³¹ HOCH 1938, s. 39–40. Podobně Kramář vzpomíná in: KRAMÁŘ 1937, s. 8.

³² HOCH 1938, s. 33 a 40.

přijetí synovy volby asi nejlépe dokládá výrok připisovaný Kramářovu otci: „Když jedenkráté tázali se přátelé otce Kramářova, jakou dráhu životní si syn zvolí, odpověděl jim otec, že bude studovat na poslance.“³³ Ovšem ani později se Kramářův mladočesky založený otec nezdráhal kritizovat synova rozhodnutí, rozčilovalo jej zejména synovo koketování s tzv. realismem koncem 80. let: „Vyslovoval někdy pochybnost o tom, činí-li jeho Karel dobře, že se všecek věnuje straně, o níž myslil, že nemá valné budoucnosti.“³⁴

Studovat na poslance v 19. století nejčastěji znamenalo vystudovat právnickou fakultu, kde se tehdy nepřednášelo pouze právo, ale i tzv. státověda a především národní hospodářství. I K. Kramář se proto po složení maturitní zkoušky rozhodl zapsat na právnickou fakultu. Co však již obvyklé nebylo, byl fakt, že se Kramář nechal zapsat do prvního ročníku nikoliv pražské, nýbrž berlínské univerzity! Cizí jazyk, jak již víme, ovládal dokonale, odtržení od rodičů pro něj nebylo ničím novým a delší pobyty v cizině, byť v doprovodu svého otce, zažil už několikrát (1873 navštívili světovou výstavu ve Vídni, 1878 zase v Paříži). Po prvním semestru práv v Berlíně následoval další semestr ve Strassburgu a teprve od třetího semestru se K. Kramář nechal zapsat v Praze na tehdy ještě nerozdělenou univerzitu. Podle Kramářova svědectví to byl právě jeho první, berlínský semestr, který ovlivnil podobu jeho kariéry: „Chtěl jsem být původně advokátem, ale studiem v Berlíně jsem se už odcizil právům a hlavním předmětem mého učení stalo se národní hospodářství a finanční věda, jimž jsem se potom úplně věnoval.“³⁵ Velký podíl na Kramářově národohospodářském zaměření měl dle všeho berlínský prof. ekonomie Adolf Wagner, který Kramářovi učaroval a tento se k němu ještě později, po skončení pražských studií, znovu vrátil studovat do zvláštního semináře, navštěvovaného tehdy budoucí elitou středoevropských národohospodářů a politiků.³⁶ Neopomněl navštěvovat ani říšský sněm, kde studoval řečnické umění uznávaných politiků (Bismarck, Windhorst, Richter aj.)³⁷ Po semestru stráveném v Berlíně Kramář odjel do Paříže, kde další dva semestry studoval na École libre des sciences politiques.³⁸ Na samý závěr svých studií podnikl ještě studijní cestu po Anglii a Skandinávii, aby tak (slovy Karla Hocha) dokončil „svoje *Lehr- und Wanderjahre*“.³⁹ Definitivní tečku za tímto obdobím učinilo v roce 1886 vydání Kramářovy knihy *Papiergeld in Österreich (seit 1848)*, knihy, která vznikala pod vlivem Wagnerovým, jemuž byla Kramářem z vděčnosti též dedikována.⁴⁰

Obr. 6. Karel Kramář v době studií právnické fakulty

V kontextu Kramářových univerzitních studií je nápadné, že se ve svých *Pamětech* prakticky nevěnuje studiu na pražské fakultě. Nenajdeme v nich významnější zmínky o jeho pražských učitelích, za rozsáhlejší vzpomínku mu z pražských studií stála pouze jeho činnost v Akademickém čtenářském spolku a Všehrdu, ale i z těch si odnesl negativní dojmy.⁴¹ Neméně zajímavé je, že Kramáře v dobách jeho studií nereflektuje ani jeden z učitelů národohospodářství na pražské univerzitě té doby, tj. ani J. Kaizl, ani A. Bráf. Ačkoliv Kramář dle vlastního svědectví navštěvoval Bráfovy přednášky a zapsal si u něj i seminář, nic nesignifikuje o tom, že by Bráfa jeho student Kramář zaujal a že by mezi nimi vzniklo sebemenší pouto.⁴² S druhým učite-

³³ NAVRÁTIL 1931, s. 3.

³⁴ STAŠEK 1927, s. 54.

³⁵ HOCH 1938, s. 47.

³⁶ HOCH 1938, s. 48 a 59–60. Srov. též tehdejší Kramářovu charakteristiku z pera kolegy ze semináře H. Bahra (SÍS 1936, s. 40).

³⁷ KRAMÁŘ 1937, s. 9. K druhému berlínskému pobytu srov. kromě HOCH 1938 i vydané torzo Kramářova deníku: Po druhé v Berlíně (SÍS 1936, s. 23–27).

³⁸ K pařížskému pobytu Kramářovu a jeho zdejšími učitelům podrobněji SÍS 1936, s. 40.

³⁹ HOCH 1938, s. 9.

⁴⁰ KRAMÁŘ 1886.

⁴¹ HOCH 1938, s. 50–58.

⁴² HOCH 1938, s. 52 a 56. Srov. dále GRUBER 1922 a vzájemnou korespondenci (vlastně jediný dopis z roku 1907) s A. Bráfem (ANM, Bráf, k. 10). Vzájemná lhostejnost panující mezi Bráfem a Kramářem je skutečně nápadná, neboť Bráf platil za vcelku velmi oblíbeného učitele (srov. HOBZA 1927). Kramář do Bráfova sborníku pochopitelně nepřispěl.

Obr. 7. Karel Kramář v době studií v Paříži, 1884

lem národního hospodářství na pražské univerzitě, Josefem Kaizlem, kterého jeho životopisec Tobolka označuje přímo za Kramářova učitele,⁴³ se pak Kramář začal intenzivněji stýkat nejspíše až od konce roku 1887, dávno po své promoci.⁴⁴ Z tohoto *míjení se* lze snad odvodit, že mladého Kramáře jeho pražští učitelé příliš nezaujali, odborně ani lidsky, a z druhé strany neupoutal příliš ani on je.⁴⁵ Naopak Kramář tehdy zřejmě zaujal některé ze svých spolužáků, a to nejen svým aktivním vystupováním ve studentských

spolcích, ale především poněkud *exotickými* názory ohledně své budoucnosti. Alespoň Kramářův spolužák a pozdější známý cestovatel po Dálném východě Rudolf Cívárek vzpomíná, že Kramář budil pozornost tím, že svým spolužákům „vyjevoval svoji ambici být ministrem“.⁴⁶ Jak na to jeho spolužáci reagovali, těžko říci, ale po letech nezastírali nad tehdejší Kramářovou cílevědomostí svoji závist: „*Kdykoliv od Tebe dopis obdržím, probudí se ve mne závist... a vztek, že jsem nenásledoval po svých studiích Tebe. Ty máš nejkrásnější život ze všech lidí... co znám.*“⁴⁷

Jak již víme, Kramář byl již od prvních okamžiků na univerzitě rozhodnut vydat se na cestu politické kariéry. Tomu odpovídala i jeho další cílená a důkladně promyšlená příprava. Myšlenky na habilitaci a kariéru univerzitního profesora se vzdal tak rychle, jako před lety opustil představu kariéry advokáta. Největší roli při tomto rozhodnutí prý sehrálo nařízení ministra kultu a vyučování Paula Gautsche von Frankenthurn z druhé poloviny 80. let, že univerzitní profesori jsou povinni nosit stejně jako ostatní státní zaměstnanci uniformu.⁴⁸ Představa života v c. k. uniformě prý Kramáře naplnila takovým odporem, že se upnul výhradně k čistě politické kariéře.⁴⁹ Jako nejlepší průpravu k praktickému *politickému řemeslu* viděl v možnosti nahlédnout „*podrobně a důkladně do celého mechanismu burokratického aparátu, který vlastně utvořil centralizované Rakousko*“, neboť „*byl jsem přesvědčen, že nejlépe k tomu budu vyzbrojen, budu-li důkladně z pramenů znáti vnitřní ústrojí státu*“. K. Kramář tak začal od podzimu 1885 studovat ve vídeňském dvorním archivu (Hofkammerarchiv) akta Dvorní komory a České dvorské kanceláře z let 1704 až 1749 a po usilovném studiu dospěl v roce 1891 tak daleko, že počítal s vydáním své fundamentální historické práce během nadcházejícího roku. Bohužel předčasně rozpuštění říšské rady a nové volby na jaře 1891 dokončení práce odsunuly a vlastně znemožnily.⁵⁰ V konečném důsledku tak nečekané rozpuštění parlamentu ochudilo českou, resp. rakouskou historiografii o jistě cenné dílo, jehož výsledky se ovšem později alespoň z části promítly v Kramářově práci o českém státním právu.⁵¹

Vedle svých historicko-správních studií však Kramář nezapomínal ani na moderní státovědu. Navštěvoval tak statistické semináře prof. Karla T. von Inama-Sternegga, stejně jako přednášky ve vídeňské *Gesellschaft der österreichischen Volkswirte*. Poznal se zde s předními rakouskými ekonomy a státovědci své doby, jako byli Heinrich Rauchberg,

⁴³ Zde je samozřejmě na místě poznámka, že učitelem – a podobně školou – chápu mnohem intenzivnější vztah a souznění (metodologické, tematické, osobní atd.) mezi učitelem a jeho žáky, než pouhý fakt, že někdo chodil na něčí přednášku. Nota bene Kramář Kaizlovy přednášky zřejmě ani nenavštěvoval.

⁴⁴ Srov. TOBOLKA 1911, s. 219. Kramář sice vzpomíná, že se s Kaizlem na procházkách Vídní scházel již v roce 1886, ale korespondence obou zmíněných je doložena až od roku 1887 (HOCH 1938, s. 79).

⁴⁵ O opaku naopak svědčí text VI. Sise, který ve své biografické skice K. Kramáře uvádí, že Bráf a Kaizl byli Kramářovými „*oblíbenými učiteli ... kteří v něm vztitili lásku k vědám národohospodářským a sociálním*“. Přestože je samozřejmě možné, že zde VI. Sís zachytil autentické Kramářovo svědectví, tak se spíše domnívám, že jde o Sísovu fabulaci (SÍS 1936, s. 37). Tím, kdo v Kramářovi vzbudil zájem o národní hospodářství, byl, jak již víme, berlínský A. Wagner.

⁴⁶ ANM, KK, k. 6, č. 141, Cívárek Kramářovi, 8. 4. 1897.

⁴⁷ ANM, KK, k. 6, č. 141, Cívárek Kramářovi, b. d.

⁴⁸ K úřednickým uniformám srov. SEDLÁČEK 2007, s. 106–123.

⁴⁹ HOCH 1938, s. 63.

⁵⁰ HOCH 1938, s. 64–65.

⁵¹ KRAMÁŘ 1896.

Ernst Mischler, Julius v. Roschmann, Franz Wittelshöfer či Moritz Ertl.⁵² Krátkou dobu pak měl dokonce působit i jako volontér v Rakousko-Uherské bance.⁵³

Kramář byl během svých studií ve vídeňských archívech (1885–1891), kdy již do Vídně trvale přesídlil, zcela posedlý vidinou svého budoucího mandátu a „*stále myslel na to, že bude poslancem*“.⁵⁴ Se svým cílem se přitom nijak netajil a vyvolával tím, stejně jako kdysi v Praze, pozornost svého okolí. Přestože s českými poslanci říšské rady neměl podle svých slov v druhé polovině 80. let styků, „*a také jsem jich nevyhledával*“,⁵⁵ našel si chvíli, aby se alespoň čas od času sešel s *Vůdcem národa* Riegrem, pojedl s ním v luxusní restauraci *Stephanskeller* a vyličil mu nepokrytě své ambice. V této souvislosti je pozoruhodné, že se skoro sedmdesátiletý Rieger o Kramářových mladických ambicích (bylo mu tehdy 26 let) vyjadřoval s nemalým uznáním: „*U Štěpána trefuji také Kramáře, kterýž tu pracuje v archívu. Je to zvláštní s tím člověkem, že se chce věnovat naprosto jen politickému životu. Smáli se, že studuje na vůdce – a ovšem není bez talentu a bez energie – proces-toval již velkou část Evropy, zná jazyky, má v sebe důvěru a umí se chovat, musí být dosti samostatný z domu – nu a ze Semil je také, možná že k něčemu dospěje. Byl by to zajímavý případ.*“⁵⁶

Jestliže Rieger v mladém Kramářovi našel jisté zalíbení a se zájmem sledoval jeho činnost, tak Kramář se k Riegrovi, alespoň v soukromí, vymezoval více než kriticky. Na Riegra se už v 80. letech dávno nechtěl jako na pána *Boha*, jako když jej poprvé slyšel řečnit při jungmannovské slavnosti v roce 1873. Zejména nemohl Riegrovi zapomenout jeho projev na půdě parlamentu v okamžiku návratu z šestnáctileté pasivní rezistence na podzim 1879, který podle něj postrádal koncepčnost, programovost a naopak v něm viděl slabost a malost: „*Naši lidé ztratili širší horizont, který dřív měli ... a v ničem se to tak žalostně, přímo zoufale, neobjevilo, jako v první řeči dr. Riegra na říšské radě, která přivedla svou malou úroveň všechny myslící české lidi v úžas ... Očekával jsem, že dr. Rieger se svým velkým řečnickým uměním rozvine celý český problém ve všech jeho důsledcích vnitřních i zahraničních a tak donutí Vídeň k respektu před českým národem a jeho spravedlivými požadavky... A zatím to byla řeč zlomené hrdé opozice, která byla vševládnou doma mezi svými, ale která přímo katastrofálně poznala svou slabost v té Vídni, již právě svou pasivní opozicí dala možnost, aby tak zesílila a do hloubky ovládla celou Cislajtanii.*“⁵⁷

Kramářův poměr k Riegrovi sice ani zdaleka nebyl tak negativní a obhroublý, jako tomu bylo u jeho pozdějších přátel a politických soupeřů Kaizla a Masaryka, ale byl již prost veškerého obdivu a sentimentu. Riegrovi v 80. letech vnímal již jen jako přežilou politickou ikonu minulých desetiletí a v kontrapozici vůči Riegrovi postavení – a vůbec postavení staročechů – v české politice a společnosti projektoval nový obraz a obsah role politického *Vůdce národa*, který – lhostejno zda vědomě či podvědomě – šil sobě na míru a snažil se jej později jako poněkud samozvaný druhý *Vůdce národa* naplňovat: „*Až do opuštění pasivity nemohla naše politika být než citovou – a pro tu musel mít národ vůdce, autoritu, ke které by měl citový poměr – Palackého a Riegra. A bylo by nespravedlivým nepřiznati, že pro tuto heroickou dobu naší politiky byl Rieger celým svým životem a svými skvělými vlastnostmi rozeným vůdcem. Ale vstoupení na říšskou radu znamenalo konec citové politiky, politiky víry a nadšení, a místo ní musila přijít politika práce a vědění, třeba nesená vírou a láskou k věci národní ... V dlouhé pasivní opozici nebylo výchovy k praktické politice, která se stávala stále složitější, a stále víc vyžadovala teoretických i praktických znalostí věcí státních, sociálních a hospodářských. To až na skrovné výjimky staročeské delegaci chybělo – a to bylo její slabostí, kterou nelze bylo nahradit vírou v autoritu vůdce, třeba ta by byla jejím posledním útočištěm.*“⁵⁸ Jestliže si Kramář představoval, že právě on, na rozdíl od Riegra, ztělesňuje onen nový, vzdělaný typ politika, tak Masaryk, pozdější Kramářův zaujatý kritik a oponent, tuto stránku Kramářovy politické činnosti před vypuknutím Světové války hodnotil přesně naopak a Kramářovi paradoxně vyčítal povrchnost z nepracování a neodbornost!⁵⁹ Inu, je těžké se zavděčit všem a možná i sám Kramář během následujícího čtvrtstoletí upadl do jakési *riegrovské* letargie, pohodlnosti a – neodbornosti.

Společenský kapitál

Z Kramářova posledního citátu je dobře patrné, jakou roli přikládal potřebě kvalitního a moderního vzdělání poslanců a politických vůdců. Vynikající vzdělání však nebylo vše, čeho bylo zapotřebí k rozvinutí excelentní kariéry. Velmi pochopitelně záleželo i na celkové prezentaci osoby a názorů, na chování a vůbec vystupování. Zdá se, že i v této rovině byl K. Kramář mezi českými politiky nedostižný. Majetek i vzdělání mu umožňovaly takovou reprezentaci své osoby, jako málokterému z českých poslanců. Vybrané způsoby a dbalost o vlastní zjev Kramářovi nikdy nechy-

⁵² HOCH 1938, s. 60 a 70.

⁵³ NAVRÁTIL 1931, s. 7.

⁵⁴ HOCH 1938, s. 64.

⁵⁵ Toto tvrzení je samozřejmě třeba brát cum grano salis, neboť Kramářova denní docházka za českým tiskem do Café central, kde snídala a kafovala většina českých poslanců, prakticky znemožňovala, aby se s nimi či s českými žurnalisty nedostal do bližšího kontaktu. Zprvu (1885–1886) však mohl jistou distanc k českým politikům skutečně udržovat (HOCH 1938, s. 73).

⁵⁶ ANM, FLR, k. 6, Rieger manželce 30. 1. 1887. Vzájemná krajanská sounáležitost přitom nehrála svoji roli pouze u Riegra, ale i u Kramáře a jeho rodičů. Kramář např. považoval za důležité zdůrazňovat, že oba – s odstupem desetiletí – studovali na stejné škole ve Vysokém (HOCH 1938, s. 30 a 45). Ostatně byla i celá řada dalších shodných znaků v politických i životních kariérách obou zmínovaných politiků, takže jejich srovnávání je nabílední. Učinil tak např. obsáhle C. Horáček v Sisově biografické črtě K. Kramáře (SÍS 1936, s. 53–54).

⁵⁷ SÍS 1936, s. 86–87 a 50–51.

⁵⁸ SÍS 1936, s. 134.

⁵⁹ AÚTGM, TGM, k. 245, deník, zápis 7. 2. 1914.

běly. Už jen drahý a vždy perfektní Kramářův zevnějšek zpravidla budil pozornost okolí, a to přinejmenším proto, že i při všedních příležitostech „nosil i ve Vídni manžety a povrchním Vídeňákům i aktivním ministrům to imponovalo, a proto vždy elegantního dr. Kramáře považovali za vládce Čech a on to bral doslova“.⁶⁰ Kramář však bezpečně ovládal i umění obratné a zároveň vtípné a uhlazené konverzace, která mu otevírala dveře salónů a, zdá se, i srdce dam: měl odpor k „jakékoli hrubosti, nikdo si nedovolil před ním pronést něco ordinárního, před ním nemohly přijít na řadu v mužské společnosti tak časté choulostivé vtípy nebo košilaté anekdoty, nebyla to póza, byl to naturel, odpovídající jeho dlouholetému životu ve společensky vytríbeném prostředí“.⁶¹ Díky zápiskům M. Červinkové-Riegrové víme, že do Riegrova vyhlášeného salónu byl zřejmě poprvé uveden počátkem ledna 1886, kdy se v Praze stavil před odjezdem do Berlína. Ač v nitru již mladočech, strávil tehdy večer v převážně staročeské společnosti. Vedle Riegrových to tehdy byli především někdejší Kramářovi univerzitní učitelé A. Randa, J. Stupecký a A. Bráf, ale i stavitel, politik a mecenáš české vědy J. Hlávka či šéfredaktor staročeského Hlasu národa J. Hubáček nebo ředitel Národního divadla F. A. Šubert. Tím, kdo Kramáře do Riegrova salónu doporučil, mohl být vídeňský profesor, lékař E. Albert. Ten byl ve Vídni Kramářovým sousedem a Albertův mladší bratr František byl onoho večera rovněž Riegrovým hostem.⁶² Sám Kramář svůj poměr k E. Albertovi označoval za „opravdové přátelství“, v němž věkový rozdíl nehrál roli.⁶³

Že Kramář mohl být dobovým *lvem salónů*, naznačuje slavista J. Perwolf, který nám zčásti dokumentuje Kramářovu památnou a z pohledu volby životní partnerky i osudovou cestu do Ruska v roce 1890: „*Dr. Kramář tu udělal nejlepší dojem – a co velice padá na váhu – zalíbil se našim dámám, totéž mně bylo sděleno z Petrohradu. Dr. Kramář má elegantní způsoby, mluví francouzsky, i jsem přesvědčen, že bude se všude líbiti. Posílejte sem více takových lidí...*“⁶⁴ Byla mezi zmíněnými dámami i jeho pozdější manželka Naděžda Nikolajevna? V každém případě se ženy Kramářovi líbily a on jim. Mohly tak v Kramářově politické kariéře znamenat důležitý stupínek. Ostatně, nejinak tomu bylo i u Riegra, který ve své soukromé korespondenci opakovaně zdůrazňoval význam ženského elementu ve veřejném životě – „*Décidement – ty známosti se ženskými jsou mi ku prospěchu*“ – a současně se horšil na svého syna, že se ženské společnosti úzkostlivě straní: „*Já v každém psaní, jak víš, vybízím jej, aby se nevyhýbal společnosti vzdělaných paní, ano, aby je vyhledával. Co to platí, když ten fraucimor*

musí býti také na světě – a doplňuje celek života a žernov na mlyně nemele bez spodku. Musejí býti ty dva elementy, aby se udělala dobrá mouka.“⁶⁵

Kramář ovšem nebyl tím, kdo salóny pouze navštěvoval, ale rovněž se je ve Vídni koncem 80. let snažil zřejmě sám pořádat. Z kusých zpráv víme, že se již v 80. letech v jeho luxusně zařízeném „*knižecím bytě*“ scházela k ryze politickým debatám vybraná společnost české lobby ve Vídni. Vedle prof. E. Alberta a mladočeských politiků G. Eima, J. Čelakovského, E. Špindlera a J. Kaizla nechyběli ani budoucí vysocí ministerští úředníci českého původu, Kramářovi spolužáci J. Kaněra a K. Tobisch.⁶⁶ Sám Kramář pak píše, že na rozdíl od českých politiků stál spíše o styk s českými úředníky vídeňských ministerstev, a vedle Kaněry a Tobische jmenuje celou řadu dalších mladých českých úředníků (Goldbach, Trnka, Vlasák, Burger, Groß), s nimiž se pravidelně scházel a s jejichž pomocí pak od počátku 20. století realizoval praktické záměry své *pozitivní politiky*.⁶⁷ Kramářův vídeňský salón ale asi neměl delšího trvání; koneckonců chybělo v něm od počátku to, co činilo salón salómem – oduševnělá žena-hostitelka.⁶⁸ Kramář byl nejprve svobodný a situace se nezměnila ani počátkem 90. let, kdy navázal intimní vztah s Naděždou Nikolajevnou Abrikosovovou, roz. Chludovovou. Vztah s vdanou ženou bylo před společností pochopitelně nutné skrývat a nikoliv stavět na odív...⁶⁹

Co by se na Kramářově společenském zázemí a vytříbenosti chování mohlo z dnešního hlediska zdát předností, bylo v očích jeho četných kritiků prokletím. Kramářova aristokratičnost ve vystupování, život ve Vídni, otevřené dveře ministerských kanceláří i náklonnost císaře, a vůbec tzv. *vysokých kruhů* Kramáře výrazně vydělovaly z řad ostatních českých politiků a mohly působit v českých poměrech cizorodě. Kramář byl vnímán jako namyšlený a k sobě nekritický *Vídeňák* odcizený domovině a českým poměrům, jako namyšlenec, kterému česká hospoda – kde se obvykle dělala česká politika – nebyla dost dobrá a který toužil proto napodobovat *videňský salón*. Masarykovi blízký pokrokář E. Lederer výhrady podobného rázu shrnul do pozoruhodného závěru, jenž měl vystihnout podstatu Kramářova politického založení: „*V tom tkví, řekl bych, tragická vina jeho politického vývoje, že on, společenský aristokrat, musil dělat politiku demokratickou, jež se jeho osobní zálibě přičila. Ale musil ji dělat, jelikož jiná na počátku jeho kariéry nebyla možná.*“⁷⁰ Ještě dále zašel v roce 1920 ve své nenávistné kritice vůči Kramářovi levicově orientovaný Z. Nejedlý, který v Kramářově politickém

⁶⁰ ANM, Hlaváč, k. 4, č. 34, s. 45 a 51. Pro Vídeňáky byl Kramář ostatně vzorem šarmančnosti, laskavosti a noblesy, byl vždy „*skvělého zevnějšku a společensky uhlazených mravů*“ (tamtéž, k. 2, Hlaváčův rkp. „Dr. Kramář“).

⁶¹ ANM, Klíma, k. 4, č. 16, s. 72.

⁶² ANM, MČR, deník 1886, zápis 6. 1. 1886.

⁶³ HOCH 1938, s. 90.

⁶⁴ AÚTGM, TGM, k. Korespondence I, Perwolf Masarykovi, 23. 4. 1890.

⁶⁵ ANM, FLR, k. 5, Rieger manželce, 7. 3. 1881 a 24. 9. 1885.

⁶⁶ LA PNP, Špindler, k. 3, Špindler manželce, 6. 12. 1890; ANM, J. Čelakovský, k. 2, Čelakovský manželce, 29. 3. 1888; NAVRÁTIL 1931, s. 7–8. Zejména Karla Tobische označuje M. Navrátil za Kramářova velmi důvěrného přítele: „*Byli jako Castor a Polux.*“ (NAVRÁTIL 1931, s. 9).

⁶⁷ HOCH 1938, s. 73–74.

⁶⁸ K problematice salónů v 19. století srov. např. LORENZOVÁ – PETRASOVÁ 1999.

⁶⁹ Ke vztahu K. Kramáře a N. N. Abrikosovové blíže: VANDROVCOVÁ 2007a, PEKAŘ 2004, VELEK 2007.

⁷⁰ LEDERER 1912, s. 12–14, citát s. 13.

stylu a metodách nespátrával povznešený aristokratismus, ale obyčejnou lenost a neschopnost k praktické práci: „Mužem takové práce však dr. Kramář není a nikdy nebyl. Jeho místo nebylo nikdy u psacího stolu, v uzavřené pracovně, kde by byl úplně pohroužen jen v práci a jen v práci. Jeho politika byla vždy více reprezentativní: parádní řeč v delegacích, porady předsedů, audience u ministrů, kuloárové styky společenské – to byl pravý svět Kramářův... Jest proto také docela přirozeno, že dr. Kramář na svém místě [tj. na místě ministerského předsedy – L. V.] dlouho nevydržel. Ta zdejší ‚piplavá‘ práce s budováním státu přestala ho velmi brzo bavit, a proto raději hledal nové působiště tam, kde by mohl spíše provozovat tu svou vyšší politiku.“⁷¹

Nezbytnou součástí Kramářova osobního kouzla, kterým si dovedl řadu lidí snadno získat, byly zřejmě nejen vytříbené způsoby jeho chování, ale i samotný způsob mluvy.⁷² S tím však souviselo i další, pro politika 19. století nezbytné umění – umění řečnické. Kramář se později, již jako politik, vypracoval na jednoho z nejlepších sněmovních řečníků. Parlamentní zpravodaj Michal Navrátil o tomto jeho umění zachoval výmluvné svědectví. Zdůraznil, že Kramářův bravurní řečnický styl se zakládal na dokonalé stylistice, jasném vyjadřování, úzkostlivě zachovávané ryze jazyka a především na výtečné znalosti přednášené materie. Přitom Kramář ale: „Nebyl řečníkem strhujícím např. jako dr. Herold, který pronesl pár blýskavých frází, ale řeči jeho nedaly se číst, ježto jim naprosto chybělo jádro. Řeči Kramářovy nebyly strojené a nebyly vypočteny na efekt, jako to bylo u dr. E. Grégra, který před zrcadlem studoval pózy jako nějaká baletka. Dr. Kramář neblýskal se před auditoriem různými cetkami, nons mots a anekdotami, jako to činil dr. Stránský, který byl obávaným orátorem a auditorium dovedl zesmšnit ... nepřičiňoval se o to, aby jeho řeč byla ‚illustriertes Brödchen‘, prošpikovaná zajímavými historickými reminiscencemi, aforismy, duchaplnými říkadly, jak si v tom liboval Gustav Eim, který však žádnou řeč nedovedl namemorovat, nýbrž přečísti. Dr. Kramář byl rovněž nepřitelem vši strojené pózy, planých frází a teatralnosti, čímž zakrýti chtěl chudobu svých myšlenek dr. Jan Podlipný...“⁷³

J. Matoušek kresbu Kramáře politika a řečníka doplnil i o další rozměr, kterého docílil srovnáním s Riegre: „Dr. Kramář je takřka stvořen za politika parlamentního právě vyčtenou schopností svou spojovat oportunist s věrností programovou, vyvážením všeobecných hledisek a nutného zájmu o detail, všestranností, která se nezastavuje před jakoukoli otázkou, pokud jen působí na politický vývoj.“

Řečník věcný, apelující rovnoměrně na rozum i srdce posluchačů, obdařený vzácným kouzlem osobním, nejvyšší konciliantní v jednání – tyto vlastnosti, připomínající namnoze Riegra, byly patrné od počátku i jeho politickým odpůrcům.“⁷⁴ Ovšem i Kramářova konciliantnost měla zřejmě své meze a někteří političtí oponenti mu vyčítali neslušný zvyk, že čelí svému „odpůrci ne vážnými důvody, nýbrž lacinými vtipy a zesměšňováním. To mi udělal již loni... Vůbec se mi u dr. Kramáře nelíbí, že upadá často v nevážný až frivolní tón, jakoby se nakazil od dr. Stránského...“⁷⁵ Velkou Kramářovou réterskou předností byla i jeho schopnost bystře a vtipně reagovat na výkřiky ze sněmovního pléna, a to pochopitelně německy.⁷⁶ Kramářovo řečnické umění však nebylo automatické, a zejména v němčině si byl kvůli trémě dle vlastních slov zprvu nejistý, což mělo „za následek, že jsem se dlouho jako poslanec neodvážil mluvit volně a dlouho jsem byl odvislým od napsané své řeči“.⁷⁷ A i poté, co si své řeči již nepsal, tak jejich kvalita podle Z. V. Tobolky velmi závisela na tom, zda si řeč předem připravil, či nikoliv: „Kramář byl skvělý řečník, jestliže se na řeč připravil. Ale měl i řeči, které nevynikaly nad průměr obyčejného politického rozpravěče. V takovém případě si vypomáhal častým opakováním obratu: ‚Račte dovolit.‘“ a protože „Kramář byl povaha pověřivá. Vždycky dělal vše, aby nemusil řečnit v pátek a ve své vile v Praze dal si zřídit ještě roku 1912 ložnici a přespal v ní ještě téhož roku, poněvadž chtěl tím uniknouti r. 1913, kdy teprve ale byla vila hotová a k obývání způsobilá.“⁷⁸

Závěr

Profesionalizace české politiky byla kolem přelomu století ještě v plenkách. Její nerozvinutost korespondovala s vývojovým stupněm politické kultury a zejména s honoračním typem tehdy nerozvinutého politického stranictví. Jako dobová kritéria pro přiznání charakteru profesionálního politika (poslance) jsem v souladu i s dobovými hodnotami zvolil odpovídající hmotné zajištění a odbornou přípravu. Žít z poměrně nízkých poslaneckých diet se nedalo a počet politiků, kteří se mohli politikou zabývat na profesionální úrovni do té míry, že by byli nezávislí na výkonu jiného dalšího povolání, byl zanedbatelný. Politika tak pro mnohé představovala osobní zálibu či spíše oběť, oběť národu i vlastní prestiži. S ohledem na to, že poslanci a politické strany před rokem 1918 neměli až na několik málo výjimek resortních ministrů bezprostřední přístup do exekutivy a ani přímý vliv na ni, tak možnost žít z politiky byla ve srovnání s pozdější dobou výrazně omezena. Nedostatek hmotně

⁷¹ NEJEDLÝ 1920, s. 42.

⁷² Srov. VANDROVCOVÁ 2007a, s. 35. Ke Kramářovu osobnímu kouzlu, „jež fascinovalo nové a nové“ a přivedlo nejednoho až mezi členy strany, blíže DLABOLA 1930, s. 96–97.

⁷³ NAVRÁTIL 1931, s. 9.

⁷⁴ MATOUŠEK 1930, s. 53. Podobně Kramářovu konciliantnost obdivoval i novinář a někdejší Kramářův spoluodsouzenec V. Červinka: „Je při tom konciliantní, podle potřeby i roztomilý k odpůrcům ve straně vlastní, stejně jako k Němcům. Tou konciliantností získává si všechny osobně, i když ve věci je nucen s nimi zápolit hodně do tuha.“ (ČERVINKA 1930, s. 11).

⁷⁵ AÚTGM, TGM, k. 244, Al. Hajn výkonnému výboru strany pokrokové, 12. 4. 1907.

⁷⁶ ANM, Hlaváč, k. 4, č. 34, s. 67. Srov. též VANDROVCOVÁ 2007b, s. 14.

⁷⁷ HOCH 1938, s. 72.

⁷⁸ LAPNP, Z. V. Tobolka, k. 86, Tobolkovy poznámky o K. Kramářovi. T. G. Masaryk si podobně již roku 1891 poznamenal, že Kramář někdy v klubu mluví natolik abstraktně a složitě, že mu ostatní nerozumí – pochopitelně až na realisty – a překřtili ho proto podle obávaného senilního žvanila A. P. Trojana na „mladý Trojan“ (AÚTGM, TGM, k. 222, deník, zápis 11. 4. 1891).

samostatných a na současném výkonu jiného povolání nezávislých odborníků výše uvedeného charakteru způsoboval jednak zvýšenou fluktuaci poslanců, jednak – a to v daleko větší míře – nemožnost věnovat se plně (profesionálně) politice a výkonu svěřeného mandátu. Okruh ryzích politických profesionálů se tak redukoval jen na poměrně malý počet poslanců, kteří do politiky sice přicházeli již finančně zajištěni, ale současně se kontinuálně nemuseli věnovat jiné profesi, která by zajišťovala obživu jim a jejich rodinám. Ideálním typem takového politika v českém prostředí byl Karel Kramář.

Podmínka politické profesionality vázaná na nezávislou hmotnou existenci ovšem nebyla absolutní a s koncem éry honoračních politických stran a vznikem prostředí masových politických stran a jejich konkurence brala ve své původní podobě za své. Četní představitelé masových stran, na rozdíl od svých honoračních kolegů a předchůdců, totiž často získávali vedle poslaneckých diet určitou finanční podporu přímo od svých stran a na ně napojených satelitních organizací (odborníky, stranický tisk), pro které vedle výkonu vlastního mandátu mohli *politicky* pracovat i jiným způsobem než pouze ve sněmovně (např. jako redaktori stranického tisku, placení partajní byrokraté apod.). Tento systém se uplatnil zejména v sociální demokracii a představoval vývojově nový typ politika-profesionála. V této souvislosti můžeme jmenovat např. sociálnědemokratické poslance B. Šmerala, A. Němce aj. Proměna politického systému v meziválečném období navíc umožnila více než úzké prolnutí politických stran se státní exekutivou (až tzv. partajkracie) a vytvořila tak ve srovnání s monarchií výrazně odlišné prostředí, které napomohlo nepoměrně širší *profesionalizaci* politiky (přinejmenším ve smyslu *žít z politiky*).

Vedle otázky hmotného zajištění hrálo v procesu profesionalizace politiky výraznou úlohu i vzdělání a odborná příprava politiků. Platilo to zejména o období honoračních stran, kdy samy honorace se jako takové vymezovaly mimo jiné právě na základě vzdělání, a vyžadovaly je proto i od svých volených reprezentantů. Za optimální vzdělání politika – na základě dobových diskusí i sociálně-profesního rozboru poslanců – se považovalo vzdělání právníckého, resp. národohospodářského směru. Česká politika byla v tomto směru srovnatelná s politickým prostředím německých stran v Předlitavsku, na rozdíl od nich však byla silně handicapována svým postavením periférie oproti Vídni jako centru politického života. Přestože s rozvojem masových stavovských a třídních stran od 90. let 19. století dochází k patrnému poklesu počtu odborně kvalifikovaných (vzdělaných) poslaneckých sil, tak nelze říci, že by masové strany tuto stránku přípravy svých politických kádrů nedoceňovaly. Snaze získat do vedení stran a na jejich kandidátky vzdělané stoupence odpovídá i struktura poslaneckých delegací těchto stran, kde se jak u dělnických, tak rolnických (u těchto ovšem s určitým zpožděním) stran setkáváme s úsilím získat na své kandidátky právníky a národohospodáře. Jasně se zde projevuje citelně vnímaná potřeba kvali-

fikovaných kádrů pro práci ve sněmovně a v parlamentních výborech.

Zvolená biografická črta mladého Karla Kramáře má být nejen příspěvkem k dosud chybějícímu modernímu a komplexnímu životopisu tohoto výjimečného muže, ale především příspěvkem k pochopení úlohy hmotné nezávislosti a vzdělání profesionálních politiků pro rozvoj politické kultury v českých zemích. Obě v úvodu charakterizovaná kritéria, nutná pro přiznání statutu politika-profesionála, přitom byla v případě české politické elity výrazně limitujícími faktory a spolu s některými dalšími (např. logistickými) okolnostmi dlouhodobě omezovala kvalitativní rozvoj české politické reprezentace. Ve své podstatě uzavřený *bludný kruh* české profesionální politiky pomáhaly prolomit až modernizační změny ve vývoji politických stran, jejichž byrokratizace, zmasovění a v určitém smyslu i zbohatnutí umožnily většímu počtu jejich představitelů věnovat se výhradně politické práci. Zásadní průlom v tomto směru dovršil vznik Československé republiky a infiltrování politických stran do jejího vládního aparátu, což s sebou přinášelo i život politických stran a jejich reprezentantů z výkonu politické moci.

Resümee

Luboš Velek

Geburt eines Politikers – Lehrjahre von Karel Kramář. Zum Problem der Professionalisierung der Politik in der Habsburgermonarchie

Der Autor der Studie beschäftigt sich in seinem Beitrag mit Kramářs Lebensetappe vor seinem Eintritt in die Politik, d.h. den Zeitraum so ungefähr von 1860 bis 1891. Anhand einer Analyse verweist er auf Kramářs bewusste und zielgerichtete Vorbereitung auf eine politische Karriere bereits seit jungen Jahren. Und das nicht nur anhand der einmaligen Lebenspläne Kramářs, sondern er versucht vor allem die Rolle der Erziehung, der Ausbildung, der gesellschaftlichen Verbindungen und gleichzeitig des Vermögens in sog. Honoratioren-Schichten zu beleuchten. Bei der Karriere der Honoratioren-Politiker des 19. Jahrhunderts spielten all die angeführten Faktoren eine entscheidende Rolle und das Maß in dem sie erfüllt beziehungsweise nicht erfüllt wurden entschied über die allmähliche Professionalisierung der Politik. Die beginnende Professionalisierung der Politik zu Ende des 19. und Anfang des 20. Jahrhunderts können wir ebenfalls als eines von mehreren Symptomen der politischen Modernisierung in der Habsburgermonarchie verstehen. Der vermögende, außerordentlich gebildete und über weitreichende gesellschaftliche Verbindungen verfügende Karel Kramář stellt somit einen idealen Typ des professionellen Politikers des 19. Jahrhunderts dar, der schon vor seinem Eintritt in die Politik finanziell unabhängig war. Einen Typ von Politiker, der im ethnischen tschechischen Umfeld weitgehend eine Ausnahme bildete.

Übersetzt von Marianne Horáková